

IAN MORTIMER

Ghidul călătorului în
Anglia medievală

Viața în secolul al XIV-lea

Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu

Prefață de Marian Coman

CORINT
ISTORIE

—2025—

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Introducere – Bine ai venit în Anglia medievală</i>	23
<i>Capitolul 1 – Peisajul</i>	31
<i>Capitolul 2 – Oamenii</i>	69
<i>Capitolul 3 – Firea oamenilor medievali</i>	102
<i>Capitolul 4 – Viața de zi cu zi</i>	129
<i>Capitolul 5 – Cum să te îmbraci</i>	163
<i>Capitolul 6 – Călătoriile</i>	193
<i>Capitolul 7 – Unde să faci popas</i>	221
<i>Capitolul 8 – Ce să mânânci și ce să bei</i>	252
<i>Capitolul 9 – Sănătatea și igiena</i>	285
<i>Capitolul 10 – Legea</i>	321
<i>Capitolul 11 – Distracțiile</i>	363
<i>Epilog</i>	423
<i>Mulțumiri</i>	429
<i>Glosar</i>	431
<i>Note</i>	439
<i>Bibliografie</i>	467
<i>Ilustrații</i>	477
<i>Index</i>	481

Capitolul 1

Peisajul

Orașe și târguri

Catedrala este prima clădire pe care o vei remarca. Pe măsură ce mergi de-a lungul drumului, ajungi la o spărtură între copacii de pe vârful dealului și acolo se înalță ea, masivă și măreață în soarele dimineții. În ciuda schelelor de lemn de la capătul vestic, acoperișul lung, înalt de aproape 30 de metri, cu contraforturile sale zburătoare și turnurile uriașe este pur și simplu minunea regiunii. Este de sute de ori mai mare decât orice altă clădire din jurul său și face ca zidurile de piatră care înconjoară orașul să pară extrem de scunde. Cele câteva sute de case par și ele minuscule, aruncate haotic în tot felul de direcții, vopsite în fel de fel de culori și nuanțe, ca niște pietre pe fundul unui pârâu care curge în jurul trupului masiv al catedralei. Cele 30 de biserici – deși turnurile lor groase ies în evidență din masa de acoperișuri – par umile prin comparație.

Când te apropii de zidurile orașului, vei vedea poarta cea mare. Două turnuri rotunde, fiecare de peste 15 metri înălțime, străjuiesc de o parte și de alta a unui arc ascuțit, construit recent, cu o statuie pictată a regelui într-o nișă aflată deasupra intrării principale. Nu îți lasă nicio îndoială cu privire la mândria civică a orașului, nici la autoritatea sa. Dincolo de aceste

porți ești sub jurisdicția primarului. Aici locuiesc ofițerii regelui, în castelul din perimetrul nord-estic. Este un loc în care domnesc ordinea și disciplina. Zidurile înalte de incintă, statuia regelui, turnurile mari, rotunde, dar mai ales catedrala imensă te impresionează cu forța lor copleșitoare.

Iar apoi te șochează mirosul. La 400 de metri de poarta orașului, drumul noroiOS pe care mergi trece peste un pârâu. Când te uiți pe malurile lui vezi grămezi de gunoaie, vase sparte, oase de animale, măruntaie, fecale umane și carne în putrefacție, toate aruncate prin tufișuri și în jurul lor. În unele locuri, malurile noroioase se termină în mlaștini mocirloase, unde locuitorii orașului și-au aruncat gunoaiele în pârâu. În alte locuri, din pământul bine fertilizat răsar ierburi verzi, bogate, stufărișuri și măcănișuri. Și în timp ce privești așa, doi bărbați goi până la brâu ridică alt butoi cu excremente dintr-o căruță și îl golesc în apă. Un porc mic cafeniu se învârte în jurul gunoaielor. Nu degeaba locul se numește Shitbrook*.

Ai în fața ta contrastele unui oraș medieval. Acesta este atât de mândru, atât de măreț și pe alocuri atât de frumos, și totuși prezintă toate trăsăturile dezgustătoare ale unui gurmand umflat. Orașul în ansamblu este o caricatură a corpului uman: urât mirositor, murdar, autoritar, bogat și tolerant. În timp ce traversezi în grabă podul de lemn peste Shitbrook și te grăbești spre porți, contrastele devin și mai vii. Un grup de băieți cu fețe murdare și părul ciufulit aleargă spre tine și se înghesuie în jur, strigând: „Domnule, doriți o cameră? Un pat pentru noapte? De unde sunteți?”, luptându-se între ei ca să-ți apuce frâiele calului, poate pretinzând că îl cunosc pe fratele tău sau că sunt din aceeași regiune cu tine. Hainele lor sunt murdare,

---

* Pârâul Rahatului (n. tr.).

iar picioarele și mai murdare, băgate în încălțări de piele care au răbdat pietrele și noroiul străzilor de mai mulți ani decât au stăpânii lor. Bine ai venit într-un loc al mândriei, bogăției, autorității, crimei, justiției, artei fine, duhorilor și cerșetoriei.

Orașul descris mai sus este Exeter, aflat în sud-vestul Angliei, dar ar putea fi aproape oricare dintre cele 17 orașe cu catedrală. Același lucru s-ar putea spune și despre multe dintre târgurile mari, cu excepția faptului că bisericile lor nu sunt catedrale. Când sosești într-un astfel de loc, toate simțurile tale sunt luate cu asalt. Ochii se deschid cu admirație spre marile biserici și vei fi uimit de bogăția și de splendoarea vitraliilor lor. Nările îți vor fi invadate de duhoarea răspândită de cursurile de apă și de șanțurile târgului poluate cu ape uzate. După liniștea firească de pe drumul de țară, după cântecul păsărilor și al vântului în copaci, auzul trebuie să se familiarizeze cu chemările călătorilor și ale crainicilor (numiți pe atunci *town criers*)*, cu țipetele muncitorilor și dangătul clopotelor bisericilor. În orice oraș, într-o zi de piață sau când se ține târg, te vei trezi îmbrâncit de mulțimile de oameni care vin de la țară cu această ocazie și care își petrec veseli timpul în taverne. Vizitarea unui târg englezesc la sfârșitul secolului al XIV-lea este o experiență senzorială extremă și derutantă.

Un târg mare este un loc intimidant. Ai văzut deja rămășițele scorjite ale hoților lăsați să atârne în spânzurători la răscrucile de drumuri bătute de vânt. La porțile principale ale unei capitale regionale vei găsi expuse capetele și membrele trădătorilor. Când intri în orașul York (cel mai mare oraș din nord), vei vedea capete înnegrite de infractori înfipite în stâlpi

---

* Persoane angajate în orașele medievale pentru a face anunțuri cu voce tare în piața orașului sau pe străzi (n. tr.).

deasupra porților orașului, cu ochii smulși de păsări. Picioarele și brațele le atârnă de frânghii, fiecare fiind relicva unei trădări, acum năpădite de viermi sau acoperite de muște. Aceste rămășițe îți amintesc de puterea regelui, o umbră mai mare și mai amenințătoare din spatele autorității imediate a primarului și a consilierilor locali, lorzilor, șerifilor și instanțelor judecătorești.

S-ar putea spune că acesta este peisajul tipic al Angliei medievale: un loc al spaimii și al decăderii. Dar în momentul în care pășești pe sub umbra porții orașului, realizezi că este mult mai mult decât atât. În Exeter, de exemplu, de îndată ce intri pe poarta mare a orașului, ai în față perspectiva largă și frumoasă a Străzii de Sud. Aici se află câteva dintre cele mai frumoase case și hanuri, cu marginile acoperișurilor lor în unghi abrupt aliniindu-se frumos la stradă. În dreapta ta se află biserica Sfânta Treime, un loc de devoțiune specială la sfârșitul secolului al XIV-lea. Mai jos se află frumoasa casă din oraș a unui abate. În stânga ta este un rând de case de negustori, unele cu prăvăliile deschise, cu mătăsuri și alte țesături scumpe expuse în fața prăvăliilor cu copertină. Pentru o clipă, s-ar putea să observi suprafața denivelată a drumului, care este plin de praf sau de noroi după ploaie, dar apoi vei fi distras de activitatea febrilă din jurul tău. Poneii și caii de povară trec prin oraș spre piață, încărcăți cu grâne și mânați de țărani de la fermele din împrejurimi. Preoții trec pe lângă ei, îmbrăcați în sutanele lor, cu crucifixe și mătăni atârnate de brâu. Poate că un călugăr dominican îmbrăcat în negru le predică oamenilor la capătul de sus al străzii, înconjurat de un mic cerc de admiratori. Oamenii își mână oile și vitele la piață sau conduc căruțele încărcate cu ouă, lapte și brânzeturi spre șirul de prăvălii de pe Strada Laptelui.

Orașul este atât de *plin de viață*, de oameni ocupați, încât în scurt timp ai uitat de trădătorii decapitați. Iar mirosul de la Shitbrook nu mai plutește în aer: acum, în mod remarcabil, bălegarul este absent de pe străzi. Totul se explică pe Strada de Sud atunci când vezi un servitor curățând cu lopata balega de cal din fața casei stăpânului. Pe măsură ce te apropii de centrul orașului, vei întâlni mai multe prăvălii ale negustorilor strânse laolaltă în spații mici de mai puțin de 40 de metri pătrați, toate cu semnele lor distinctive care le indică neștiutorilor de carte ce se vinde înăuntru. Vei vedea picturi înfățișând articolele de vânzare, cum ar fi un cuțit care spune că acolo este prăvălia unui cuțitar. Altele sunt obiecte tridimensionale: un butoiăș pe un stâlp, care te informează că acolo este bere proaspăt preparată, sau un braț bandajat, care te îndrumă spre un chirurg. La capătul Străzii Fierarilor, care coboară spre râu, se aude zăngănitul fierarilor care lovesc cu barosul în nicovale și strigă cu voci guturale la ucenicii lor să aducă apă sau cărbuni. Alții își instalează puncte de lucru pe aceeași stradă, agățând articole din fier precum foarfeci, suporturi pentru făclii sau cuțite pentru a atrage atenția celor care vin de la țară. Ceva mai departe ajungi la Ulița Măcelarilor (The Shambles), unde tejghelele prăvăliilor sunt pline de carne expusă la soare, cu picioare și carcase atârând în cârlige la umbra prăvăliei din spate. Ascultă *zgomotul* pe care îl face satârul când coboară și lovește scândura de tocat și privește-l pe măcelarul cu șorț de piele cum pune bucata de carne roșie pe cântar, echilibrând-o cu grijă cu greutateți metalice până când este convins că el, cel puțin, face o afacere bună.

Aici, printre prăvăliile din oraș, ideile tale preconcepute despre Anglia medievală vor începe să se destrame. Mergi în centrul oricărui oraș mare și vei fi uimit de gama extraordinară

de haine și costume, de la țăranii îmbrăcați în postav gros la negustorii îmbrăcați în haine fine, la scutieri și nevestele lor, poate chiar și câte un cavaler sau un nobil. Mantiile lor cenușii de călătorie ar putea ascunde iarna nuanțele multicolore ale hainelor lor, dar acum, în lumina puternică a soarelui, acestea se fălesc cu roșul lor bogat, cu galbenul strălucitor și cu albastrul intens și cu feluritele blănuri cu care sunt tivite, în funcție de rangul social al purtătorului. La fel se întâmplă cu limbile și graiurile pe care le auzi într-un oraș și care îi conferă acestuia un aer cosmopolit. Negustorii străini sunt întâlniți cu regularitate în marile orașe, dar chiar și în cele mai mici târgușoare vei auzi vorbindu-se pe stradă atât franceză, cât și engleză, iar ocazional și latină sau graiul din Cornwall. Peste zarva afacerilor dimineții îl vei auzi pe crainicul orașului de la răscrucea din centrul urbei sau râsetele prietenilor care își spun câte o glumă. Peste toate acestea se fac auzite strigătele obișnuite ale vânzătorilor ambulanzii în timp ce umblă cu tăvi de mâncare: „Mazăre fierbinte!” sau „Pipirig frumos și verde!”, „Pulpă fierbinte de berbecuț!” sau „Coaste de vită cu plăcintă din belșug!”¹

Având în vedere zgomotul și înfățișarea locului, ai putea fi surprins să afli cât de puțini oameni locuiau de fapt în târgurile mai mari și în orașele din Anglia. În 1377, în interiorul zidurilor orașului Exeter se aflau 600-700 de case, în care trăiau aproximativ 2 600 de cetățeni. Dar aceasta este a douăzeci și patra comunitate ca mărime din întregul regat. Doar cea mai mare – Londra, cu peste 40 000 de locuitori – poate fi numită un mare oraș în comparație cu cele mai mari așezări din Europa – Bruges, Gent, Paris, Veneția, Florența și Roma, care au toate peste 50 000 de locuitori. Cu toate acestea, nu te lăsa

Cele mai mari orașe și târguri din Anglia în anul 1377²

Nr.	Localitatea	Plătitori de taxe (orașele, cu majuscule)	Populație estimată
1	LONDRA	23 314	40 000
2	YORK	7 248	12 100
3	Bristol	6 345	10 600
4	Coventry	4 817	8 000
5	NORWICH	3 952	6 600
6	LINCOLN	3 569	5 900
7	SALISBURY	3 226	5 400
8	Lynn	3 217	5 400
9	Colchester	2 955	4 900
10	Boston	2 871	4 800
11	Beverley	2 663	4 400
12	Newcastle-upon-Tyne	2 647	4 400
13	CANTERBURY	2 574	4 300
14	Bury St Edmunds	2 445	4 100
15	Oxford	2 357	3 900
16	Gloucester	2 239	3 700
17	Leicester	2 101	3 500
18	Shrewsbury	2 083	3 500
19	Great Yarmouth	1 941	3 200
20	HEREFORD	1 903	3 200
21	Cambridge	1 902	3 200
22	ELY	1 772	3 000
23	Plymouth	cca 1 700?	2 800
24	EXETER	1 560	2 600
25	Kingston upon Hull	1 557	2 600
26	WORCESTER	1 557	2 600
27	Ipswich	1 507	2 500
28	Northampton	1 477	2 500
29	Nottingham	1 447	2 400
30	WINCHESTER	1 440	2 400

indus în eroare, crezând că orașe precum Exeter erau locuri mici și liniștite. Hanurile adaugă un număr considerabil la totalul de locuitori, deși acesta variază în permanență. Călători de toate felurile – clerici, negustori, mesageri, ofițeri ai regelui, judecători, funcționari, maștri zidari, tâmplari, pictori, pelerini, predicatori itineranți și muzicieni ambulante – se regăsesc în fiecare zi într-un oraș. În plus, vei întâlni o mulțime de localnici care vin de la țară ca să cumpere bunuri și servicii sau pentru a-și aduce produsele la negustorii cu amănuntul. Dacă te gândești la varietatea de mărfuri și servicii pe care le oferă orașul, de la metalurgie la pielărie, de la tribunalele șerifului și birourile celor ce scriau scrisori și întocmeau acte, până la spițeriile și prăvăliile de condimente, în curând devine clar cum populația dintr-un oraș din timpul zilei poate fi de două sau chiar de trei ori mai mare decât numărul celor care locuiesc permanent între zidurile lui. Iar cu o ocazie specială – în timpul unui târg, de exemplu – poate fi de multe ori mai mare.

Totalul de 100 000 de contribuabili din cele mai mari 30 de comunități indică faptul că aproximativ 170 000 de persoane – aproximativ 6-7% din populația regatului – locuiesc în orașe și mari târguri. În Anglia mai există însă aproximativ 200 de alte târguri mici, cu peste 400 de locuitori. În total, aproximativ 12% din populația Angliei trăia într-un târg de orice fel, chiar dacă este vorba despre unul mic, cu doar 100 de familii.³ Rezultă că majoritatea oamenilor locuiesc în zonele rurale și vin la târg sau la oraș atunci când este necesar. Cei mai mulți vin și se întorc acasă pe jos, cărând în spate ceea ce au cumpărat sau mânănd animalele pe care le au de vânzare. Tocmai acest du-te-vino al oamenilor cu un anumit scop,

această mișcare neconținută face ca orașul medieval să fie atât de vibrant și de animat.

Casele orașului

Pozițiile sociale diferite ale persoanelor care locuiesc într-un oraș sunt ilustrate de varietatea clădirilor care pot fi întâlnite în interiorul zidurilor. Ai văzut deja câteva dintre cele mai frumoase și mai prestigioase construcții, situate pe cele mai largi, mai mari și mai curate străzi, care sunt aproape întotdeauna cele care duc de la porțile principale spre centrul orașului. Dar nu toți orașenii locuiesc în luxul frumoaselor case cu trei niveluri. Ai observat și aleile mici, uneori de nu mai mult de 1,8-2 metri lățime. Acestea par întunecoase din cauza etajelor superioare, care avansează spre stradă mai mult decât partea inferioară a clădirilor, astfel încât etajele doi și trei ale caselor stau față în față și se află la doar un metru și ceva unul de altul. Casele de aici au puțină lumină și probabil nu au deloc spațiu exterior. Unele alei nu sunt altceva decât niște poteci noroioase. Dacă nu există servitori care să le curețe și dacă nici proprietarii nu fac asta, în scurt timp devin igrasioase, urât mirositoare și cât se poate de dezagreabile. Mergi pe o astfel de stradă iarna, într-o după-amiază mohorâtă sau pe ploaie și nu vei mai vedea nimic din bogăția și mândria civică. Ploaia cade peste bălți mari de noroi prin care va trebui să treci, iar lipsa luminii (din cauza norilor învolburați și a etajelor superioare ieșite în afară) face să dispară din scenă toate culorile. Apoi vei vedea pârâiașele de apă care se scurg printre gălețile de resturi și gunoaie de la bucătărie din fața unei case, ducând în stradă zoaiele pline de mâncare aflată în putrefacție.

Data viitoare când te vei plimba pe aici, prin noroiul frământat în picioare, duhoarea de alimente în stadiu avansat de descompunere îți va umple nările.

Aceste clădiri cu două și trei niveluri nu se situează nici pe departe la nivelul cel mai de jos al ierarhiei locuințelor. Dacă te mai plimbi pe câteva dintre aceste străduțe întunecate, vei vedea că există fundături și mai înguste. Zonele cele mai dens populate ale unui oraș sunt un adevărat labirint de ulicioare și alei minuscule, uneori cu o lățime de cel mult un metru. Aici se găsesc cele mai sărăcicioase case: clădiri joase, cu un singur nivel, construite din lemn vechi, fără fundații adecvate, împărțite în mici cămăruțe închiriate. Se poate vedea că sunt vechi: obloanele atârnă la colțuri sau au dispărut complet. Șindrila alunecă de pe acoperișurile acoperite cu licheni și mușchi și pline de găinaț. Aleile care duc la ele sunt doar puțin mai mult decât niște canale de scurgere urât mirositoare; de fapt, sunt niște canalizări deschise. Acestea sunt cele mai dărăpănate clădiri din oraș, dar pentru că nu sunt pe o stradă principală și pentru că nu amenință mândria civică (pentru că nu le văd nici oaspeții străini, nici localnicii bogați), autoritățile nu îi obligă pe proprietari să le mențină în stare bună. Dacă o ușă este deschisă, se poate vedea în întuneric o singură cameră împărțită în două părți inegale – în cea mai mică dorm copiii, iar în cealaltă se gătește și se află saltelele adulților. De multe ori nu există toaletă, ci doar o găleată (care se golește în Shitbrook!). Locatarii acestor case își petrec aproape întreaga zi departe de casă, la locul de muncă, mănâncă pe stradă, urinează și defechează pe unde pot, de preferință în toaletele municipale de pe podul orașului. Copiii lor cresc la fel, în aer liber, jucându-se în stradă. Aceștia sunt copiii care au alergat spre tine când te-ai apropiat prima dată de poarta orașului.

Când te plimbi pe aleile și străduțele unui oraș medieval, vei ajunge la un moment dat în fața unui zid înalt. Acesta nu este marele zid care înconjoară așezarea, ci unul dintre numeroasele ziduri despărțitoare pe care te poți aștepta să le găsești – în jurul mănăstirilor, de exemplu, sau protejând casele cavalerilor bogați, ale prelaților și ale lorzilor. În majoritatea orașelor vei găsi incinta zonei catedralei înconjurată de un zid, cu porți care permit accesul oamenilor în timpul zilei și care îi împiedică să intre după lăsarea întinericului. În mod similar, mănăstirile mai vechi, unele datând chiar din vremurile saxonilor, sunt de obicei situate în centrul orașului. Toate orașele au cel puțin un lăcaș religios împrejmuit de ziduri, iar unele au peste o duzină. Din acest motiv, chiar și spațiul din interiorul celui mai extins oraș este relativ limitat. Adesea, o treime din întreaga suprafață aflată în interiorul zidurilor este alocată mănăstirilor și altor lăcașuri religioase. Adăugați o a zecea parte alocată castelului regal și o suprafață similară pentru bisericile parohiale și este clar că aproape întreaga populație trebuie să locuiască în jumătate din oraș, cea mai mare parte a celor mai bune locații fiind ocupate de casele mari ale celor bogați. Prin urmare, populația imigrantă trebuie să fie înghesuită în case mici cu chirie, construite pe locurile unor case distruse sau lângă curtea bisericii. Puțini locuitori ai acestor mahalale câștigă destui bani ca să se mute în case ca ale negustorilor prosperi și cetățenilor liberi ai orașului.

Mergi înapoi în piață sau pe strada principală a pieței orașului și privește în jur. Aproape toate casele sunt înguste și înalte. Niciuna nu are mai mult de trei sau patru metri lățime. Majoritatea au trei sau patru etaje, cu obloane de o parte și de alta a ferestrelor fără geamuri. Această fațadă îngustă și înaltă înseamnă că mulți negustori pot avea vedere către piața principală.

La nivelul solului se vede ușa grea de stejar a clădirii. Într-o parte, ocupând cea mai mare parte din fațada casei, se află prăvălia. Noaptea și duminica, aceasta este închisă și baricadată cu un oblon de lemn tras peste fereastra mare, însă în timpul orelor de funcționare jumătatea inferioară se lasă în jos pentru a forma o tejghea, iar jumătatea superioară este ridicată și sprijinită, ca să ofere adăpost pentru mărfuri. Spațiul din interior poate funcționa de fapt și ca atelier – al unui marochiner, bijutier, croitor, cizmar sau al altui meseriaș de felul acesta. Alți negustori – măcelarii și pescarii, de exemplu – au obiceiul să lucreze chiar în fața ușilor, stând în picioare în fața tejghelelor lor și folosind interiorul prăvăliilor ca spațiu de depozitare. În ambele cazuri, la etajele de deasupra locuiesc negustorul și familia acestuia. Numai cei mai bogați negustori – cei specializați în mărfuri transportate în vrac, pe mare – au locuințele separate de depozite. Această relație strânsă între reședință și locul de muncă înseamnă că multe dintre clădirile prăvăliilor sunt decorate cu finețe. Etajele superioare sunt acoperite cu țiglă, ardezie sau grinzi de lemn proeminente, cu colțuri sculptate. Unele dintre ele au chiar blazoane sculptate și pictate sau reprezentări de animale heraldice.

Apoi cotești după un colț și vezi niște case total diferite, mult mai mari și așezate lateral față de stradă. Privirea este imediat atrasă de poarta cu turnulețe ascuțite, cu un turn de piatră crenelat deasupra, sau de casa lungă din lemn, cu bovindouri care se proiectează deasupra străzii. Acestea sunt casele celor mai bogați și mai importanți cetățeni ai orașului. La fel cum diferitele tipuri de meseriași se adună laolaltă – vopsitorii lângă un curs de apă, negustorii de țesături pe Strada Pânzeturilor, măcelarii pe Aleea Măcelarilor – tot așa, majoritatea celor mai influenți cetățeni ai orașului locuiesc în imediată apropiere unii

de alții, pe cele mai largi și mai frumoase străzi. Aici poți să găsești casa de la oraș a unui mare bancher, alături de cea a unui cavaler sau a unui arhidiacon. La începutul secolului, astfel de case pot fi încă din lemn, dar cele mai multe dintre ele sunt reconstruite, astfel încât, la 1400, majoritatea sunt structuri de piatră mândre și robuste, cu coșuri de fum și ferestre prevăzute cu sticlă. Acesta este motivul pentru care, atunci când privești o stradă cu vile elegante bine distanțate una de alta, vei vedea invariabil una sau două acoperite cu schele. O privire mai atentă va arăta că schelele sunt construite din trunchiuri de arin legate între ele, pe care se sprijină scânduri de plop, și sunt dotate cu scripeți pentru ridicarea și manevrarea pietrelor și a coșurilor cu țigle. În acest fel, rămășițele caselor dărăpănate din secolul al XIII-lea sunt treptat înlăturate, structurile noi și extinse luându-le locul.

Aceste tipuri de clădiri de locuit – de la cele de pe străduța cu locuințe alcătuite dintr-o singură încăpere, până la casele înalte ale negustorilor și la somptuoasele vile de piatră ale celor bogați – nu ilustrează pe deplin întreaga varietate a construcțiilor și a modalităților de locuire dintr-un oraș. Mai există, în plus, și casele elegante ale canonicilor și ale altor funcționari din incinta catedralei, fiecare cu un scriptoriu, o capelă și o bibliotecă, precum și cu spații de locuit. În cazul orașului Exeter, există castelul regal, cu vechea sa poartă (care avea deja 300 de ani în 1372, când a fost vizitat de Prințul Negru^{*}). Casa Breslelor se află pe strada principală, alături

---

* Eduard de Woodstock (1330-1376), fiul cel mare și moștenitorul regelui Eduard al III-lea al Angliei. Deoarece a murit înaintea lui Eduard al III-lea, tronul i-a revenit fiului său, Richard al II-lea. Supranumele de Prințul Negru a apărut două secole mai târziu, posibil în legătură cu armura neagră pe care o purta în luptă (n. red.).

de palatul episcopal de lângă catedrală, iar Colegiul Vicarilor Corali (care cântă Sfânta Liturghie în catedrală) chiar lângă aceasta. Cele mai bune hanuri, cu firmele lor etalate deasupra porților largi și arcuite, se găsesc pe străzile principale. Turnurile caselor de la poarta orașului găzduiesc, de asemenea, un număr restrâns de slujbași ai orașului. La limita de jos a societății, se asigură găzduire pentru unii vizitatori prin închirierea de spații de dormit în hambare și grajduri, care sunt răspândite peste tot prin oraș. Multe case sunt subînchiriate, astfel încât într-un șir de trei case vechi de negustori poți găsi o duzină de familii sărace. Și mai sunt și casele monahale, casele de oaspeți ale mănăstirilor și spitalele. Iar dacă părăsești orașul și treci în suburbii, vei avea impresia clară că, deși locuitorii sunt relativ puțini la număr, casele în care locuiesc aceștia prezintă o varietate mai mare decât orice oraș modern, chiar dacă acesta din urmă are de 20 sau de 30 de ori mai mulți locuitori.

Un ultim lucru. Înainte să pleci, întoarce-te și privește înapoi de-a lungul străzii principale. Ai observat că drumurile sunt practic singurele spații publice? Nu există parcuri publice, nu există grădini publice, iar piețele mari deschise sunt foarte rare în orașele englezești, cu excepția cazului în care servesc drept piață comercială. Strada este singurul domeniu comun în aer liber. Casa Breslelor este doar pentru oamenii liberi din oraș, bisericile parohiale sunt doar pentru enoriași. Când oamenii se adună în număr mare, se întâlnesc pe străzi, adesea în piață sau la crucea de piatră ridicată pentru a marca piața. Acolo sunt difuzate știrile de către crainic, acolo se produc saltimbancii și acolo își rostesc predicile călugării. Dar piața este doar punctul central al acestei rețele de comunicare. Bârfele sunt răspândite de bărbații și femeile care se întâlnesc pe străduțe și pe alei, în prăvălii, la crucea de piatră din piață sau

la cișmelele de apă. Orașul medieval nu este alcătuit numai din clădiri, ci și din spațiul dintre acestea.

Londra

Nicio călătorie în Anglia medievală nu ar fi completă fără o vizită la Londra. Acesta nu este doar cel mai mare oraș din Anglia, ci și cel mai bogat, cel mai vibrant, cel mai poluat, cel mai urât mirositor, cel mai puternic, cel mai colorat, cel mai violent și cel mai divers. În cea mai mare parte a secolului, orașul învecinat Westminster, legat de Londra printr-o stradă lungă și elegantă numită Strand – a fost și sediul permanent al guvernului. Mai exact, a *devenit* sediul permanent al guvernului. În 1300, guvernul este încă predominant itinerant, urmându-l pe rege în călătoriile sale prin regat. Dar, din 1337, Eduard al III-lea își stabilește administrația publică într-un singur loc, la Westminster. Cancelarul său, trezorerul și alți dregători își emit scrisorile din cancelariile permanente de acolo. După ultima reuniune de la York (1335), și parlamentul își ține lucrările în mod curent tot la Westminster. Richard al II-lea a ținut șase din cele 24 de ședințe ale parlamentului său în altă parte (la Gloucester, Northampton, Salisbury, Cambridge, Winchester și Shrewsbury), dar acest lucru nu face decât să întărească sentimentul că Westminsterul este locul potrivit pentru adunările parlamentare, astfel încât oamenii să poată participa mai ușor la ele. Toate aceste evoluții, plus legăturile Londrei cu comerțanții și casele bancare europene, confirmă statutul de capitală al orașului. La sfârșitul secolului, importanța sa de centru economic și politic este mai mare decât a tuturor celorlalte orașe din Anglia la un loc.

Vizitatorii care ajung în Londra sunt copleșiți de spectacol, fiind de-a dreptul uluiți când văd atâtea case, atâtea prăvălii, atâtea străzi late (de peste șase metri) și atât de multe piețe.

Ei remarcă numărul de lebede care plutesc grațios pe râu și arcadele albe ale Podului Londrei. Sunt absorbiți de sutele de bărci mici care urcă și coboară pe Tamisa. Ziua, cheiurile sunt foarte aglomerate, aici desfășurându-se atât un foarte activ comerț local, cât și unul internațional, pentru că pot acosta nave de până la o sută de tone care aduc negustori și mărfurile acestora tocmai din zona baltică și din Mediterana. Vizitatori sunt la fel de fascinați de mulțimea de oameni. La cei 40 000 de locuitori ai capitalei se adaugă călători și oameni de afaceri din toate colțurile creștinătății. Atât de mulți dintre ei sunt îmbrăcați în catifea fină, satin și damasc, încât tot ce poți face este să te minunezi de podoabele lor, în timp ce intră din prăvălie în prăvălie, însoțiți de servitori.

Londra, ca oricare alt oraș, este un loc al contrastelor uriașe. Pe străzi, chiar și pe cele principale, sunt căzi cu apă urât mirositoare, așezate din loc în loc pentru eventualitatea unui incendiu, dar de cele mai multe ori acestea sunt pline de gunoaie. Puținele străzi care păstrează vagi urme de pavaj sunt atât de prost întreținute, încât pietrele servesc mai mult la formarea bălților, decât la înlesnirea transportului. În alte părți, noroiul intens frământat de roți și de picioare pare să dureze tot anul. Locuitorii îți vor atrage atenția cât de urât mirositor este acest noroi imediat după ce a plouat (de parcă ar fi nevoie să ți se mai spună!). Și totuși, acestea nu sunt cele mai grave probleme ale Londrei. Duhoarea și grămezile de excremente de animale, gunoaiile vegetale, resturile de pește și măruntaiele de animale prezintă probleme de salubritate publică la o scară neegalată de niciun alt oraș din Anglia. Cu 40 000 de locuitori permanenți și uneori până la 100 000 de guri de hrănit și intestine de evacuat, niciun oraș nu poate face față fără un sistem de canalizare. Vei vedea șobolani peste tot. Locul este infestat de ei. Cantitatea de gunoi de toate felurile este atât de mare, în special în șanțurile orașului, încât și acestea sunt

pline de câini și de porci. Există încercări frecvente de eradicare a populației de porci sălbatici, dar fiecare dintre ele este o mărturie a eșecului efortului anterior. Dacă nu poți scăpa de porci, ce speranță mai există pentru eliminarea șobolanilor?

Problema fundamentală este cea a dimensiunii. Londra este un oraș fortificat care se revarsă peste suburbiile sale. Există mai mult de o sută de parohii suprapopulate. Chiar și după Marea Ciumă din 1348–1349, care a ucis 200 de orașeni pe zi, alți oamenii continuă să vină aici din zonele rurale pentru a le lua locul. Astfel, există un aflux neîntrerupt de gunoaie menajere, precum și o cerere constantă de tot mai multe bunuri. Londra este un important centru manufacturier, așa că are nevoie, printre altele, de mii de carcase și de piei de animale. Cel mai la îndemână mod de transportare a acestora este pe jos, aducând animalele vii, dar aceasta înseamnă tăierea, jupuirea și tranșarea a mii animale zilnic în zonele rezidențiale. La începutul secolului putem găsi tăbăcării – una dintre cele mai urât mirositoare ocupații – chiar lângă casele oamenilor. De asemenea, pielarii și spălătorii de lână proaspăt tunsă își desfășoară activitatea în stradă, alături de negustorii de mirodenii și de apotecari. Este ca și când ai avea un magazin de parfumuri lângă o pescărie – dar mult mai grav, deoarece în gândirea medievală mirosul de carne în putrefacție este asociat cu bolile, adesea din motive întemeiate. Îți dai seama că situația a devenit cu adevărat gravă atunci când, în 1355, autoritățile londoneze emit un ordin prin care interzic aruncarea excrementelor în șanțul din jurul închisorii Fleet, din cauza temerilor pentru sănătatea deținuților.⁴

Situația în Londra se îmbunătățește. Acest lucru se datorează în mare parte eforturilor depuse de primari și de consilieri pentru menținerea curățeniei străzilor. Primul pas este instituirea unui mecanism pentru numirea unor ucigași oficiali de porci, care sunt plătiți cu patru penny pentru fiecare porc pe care îl

elimină. În 1309 se aplicau amenzi pentru cei care lasă excremente umane sau animale pe străzi și pe alei: 40 de penny pentru prima abatere, 80 pentru a doua.⁵ În 1310, croitorilor și pielarilor li se interzice să curețe blănurile pe străzile principale în timpul zilei, sub amenințarea pedepsei cu închisoarea. În anul următor, jupuirea cailor morți este interzisă în interiorul zidurilor orașului. Din 1357 există reguli care interzic lăsarea de bălegar, lăzi și butoaie goale lângă ușile caselor, ca și reguli împotriva aruncării gunoaielor în Tamisa și în Fleet, acest râu fiind aproape complet blocat. În 1371 se interzice tăierea animalelor mari (inclusiv a oilor) în interiorul orașului; de acum înainte, acestea trebuie să fie duse la Stratford Bow sau la Knightsbridge pentru a fi tăiate. În sfârșit, adoptarea Statutului de la Cambridge din 1388 îi face pe toți cei care aruncă „bălegar, gunoi, măruntaie și alte necurățenii” în șanțuri, iazuri, lacuri și râuri pasibili de o amendă de 20 de lire, plătită regelui. Prin aceste legi, ideea de responsabilitate parlamentară pentru igiena publică a căpătat consistență, ceea ce în cazul Londrei chiar era și timpul.

Dă uitării, dacă poți, mirosurile nocive și grămezile de gunoaie ale orașului și concentrează-te asupra virtuților sale. Observă câți orfevrieri și argintari, câte prăvălii de condimente, câte emporii ale negustorilor de mătase sunt aici! Există oameni care vor declara că Londra este un oraș minunat pentru că îți poți procura toate medicamentele de care ai nevoie. Aici există cu siguranță mai mulți medici, chirurghi și apotecari decât oriunde altundeva în Anglia. Vei găsi, de asemenea, alimentare cu apă curentă, realizată printr-o serie de conducte, chiar dacă presiunea este uneori scăzută, ca urmare a numeroaselor cazuri de racordare ilegală de care se făceau vinovate casele particulare. În anumite ocazii speciale, prin conducte curge chiar vin – de exemplu, în 1357, la sosirea regelui captiv al Franței, sau în 1399, cu prilejul celebrării încoronării lui Henric al IV-lea.